TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ 1. CİLT

ABDULLAH b. İDRÎS

(عبد الله بن إدريس)

Ebû Muhammed Abdullāh b. İdrîs b. Yezîd el-Evdî el-Kûfî (ö. 192/807-808)

Kûfeli tanınmış muhaddis ve kıraat âlimi.

110 veya 120 yılında doğduğuna dair kendisinden nakledilen iki rivayetten başka, 115'te doğduğu da söylenmektedir. Rivayet ettiği hadisleri babasından, A'meş, Süfyân es-Sevrî, Hişâm b. Urve, Şu'be, Mâlik b. Enes vb. birçok hadisçiden dinledi. Kıraatı da Nâfi' ve A'meş'ten öğrenerek ikinci asrın sayılı kıraat âlimlerinden biri oldu. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında ise hocası Mâlik b. Enes, Abdullah b. Mübârek, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve İshak b. Râhûye gibi imamlar vardır. İmam Mâlik onun hem dostu, hem de hocasıydı; bununla birlikte kendisinden hadis rivayet etmiştir. İmam Mâlik *el-Muvaṭṭaʾ*da onun adını zikretmemişse de, "Ali'den (Ali b. Ebû Tâlib) bana ulaştığına göre..." diyerek "ta'lîkan" rivayet ettiği hemen bütün hadisleri Abdullah b. İdrîs'ten almıştır. Muhtemelen aralarındaki bu yakınlıktan dolayı, Abdullah Kûfe'de oturmasına rağmen fetvalarının çoğunda Medine ehlinin görüşlerine meylederek Kûfeliler'e muhalif kalmıştır.

Abdullah b. İdrîs'in geniş bilgisi, üstün ahlâkı, hadis rivayetindeki titizlik ve güvenilirliği sebebiyle, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim gibi hadis imamları ondan övgüyle söz etmişlerdir. Halifelere ve devlet büyüklerine yaklaşmaktan son derece çekinmiş ve devlet hizmeti kabul etmemiştir. Hârûnürreşîd tarafından kendisine teklif edilen Kûfe kadılığını, "Ben kadılığa lâyık değilim" diyerek reddetmiştir. Bunun üzerine halife ona, "Keşke seni görmeseydim" deyince o da halifeye, "Keşke ben de seni görmeseydim" şeklinde karşılık vererek hiç kimseden çekinmediğini göstermiştir. Hatta o, arkadaşı Hafs b. Gıyâs'ın hem kadılık vazifesini kabul etmesini, hem de Bağdat'tan ayrılacakları sırada halife tarafından yol masrafı olarak gönderilen parayı almasını hoş karşılamadığı gibi, bu maksatla kendisine sunulan beş bin dirhemi de (veya dinar) reddetmiştir. Halifenin, hiç değilse oğlu Me'mûn'a hadis rivayet etmesi doğrultusundaki isteğine de, "Oğlun bize başka öğrencilerle birlikte gelirse ona da hadis rivayet ederiz" cevabını vermiş, böylece hiç kimseye özel muamele yapamayacağını bildirmiştir. Rivayet ettiği hadisler *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında yer almıştır. Abdullah b. İdrîs, 192 (807-808) yılı zilhicce ayında vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, VI, 389; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd*, Kahire 1349/1931, IX, 415-421; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, IX, 42-48; a.mlf., *Teẕkiretü'l-ḥuffâẓ*, Haydarâbâd 1375-77/1955-58 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), I, 282-284; İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihâye* (nşr. G. Bergstraesser), Kahire 1351-52/1932-33, I, 409-410; İbn Hacer, *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, V, 144-146; Hazrecî, *Ḫulâṣatü Teẕhîb*, Bulak 1301 → Beyrut 1399/1979, s. 190-191.

 TALÂT KOÇYİĞİT

ABDULLAH-ı İLÂHÎ

(عبد الله إلهى)

(ö. 896/1491)

Nakşibendiyye tarikatının Anadolu ve Rumeli'de yayılmasına öncülük eden mutasavvıf, âlim ve şair.

Kütahya'nın Simav kasabasında doğdu. Molla İlâhî veya Abdullah Simâvî olarak da tanınır. İlk öğrenimine doğduğu yerde başladı. Daha sonra devrin ilim merkezi İstanbul'a giderek Zeyrek Medresesi'nde tahsiline devam etti. Kendisinden ders okuduğu Mevlânâ Ali et-Tûsî ile Horasan bölgesine gitti. Bir müddet sonra tasavvufa meyletti ve sûfîlerle birlikte olmaya başladı. Tasavvufa olan meyli, kitaplarını satıp paralarını fakirlere dağıtacak derecede hayatını etkilemiştir. Semerkant'a gidip devrin en meşhur mutasavvıflarından Ubeydullah Ahrâr'a intisap etti. Seyrü sülûkünü tamamlayıp icâzet aldıktan sonra Buhara'ya geçti. Bir yıl, yani dokuz **erbaîn*** çıkarıncaya kadar Bahâeddin Nakşibend'in mezarının yanında ibadet ve tefekkür hayatı yaşadı. Bu mânevî ilişki, onun Üveysî-meşrep bir sûfî olarak tanınmasına sebep oldu. Tekrar Semerkant'a dönen Abdullah-ı İlâhî'ye mürşidi, görev alanı olarak Anadolu'yu gösterdi. Simav'a dönerken uğradığı ilim merkezlerinde devrin âlim ve sûfîleriyle görüşerek sohbetlerde bulundu. Bunların en önemlilerinden biri, Herat'ta görüştüğü Molla Câmî idi. Daha sonraki yıllarda halifesi Ahmed-i Buhârî'nin müridi Lâmiî Çelebi, Molla Câmî'nin meşhur eseri *Nefeḥâtü'l-üns*'ü Farsça'dan Türkçe'ye çevirecektir.

Abdullah-ı İlâhî Simav'a dönünce dergâhını kurarak Nakşibendîliği yaymaya başladı. Medrese ilimlerini de bildiği için çevresinde toplananların sayısı hızla arttı ve kısa sürede şöhreti İstanbul'a kadar yayıldı. Böylece Lâmiî Çelebi'nin ifadesiyle, "Tarîk-ı hâcegân âvâzesi vilâyet-i Rûm'a münteşir oldu" (*Nefehât Tercümesi*, s. 461). Bir müddet sonra İstanbul'a gelmesi teklif edildi. Ancak o, bu daveti ihtiyatla karşıladı. Fakat Fâtih Sultan Mehmed davetinde ısrar edince, Semerkant'tan kendisiyle beraber Anadolu'ya gelen müridi Emîr Ahmed-i Buhârî'yi İstanbul'a gönderdi. Emîr Buhârî, durumu Farsça bir beyitle üstü kapalı bir şekilde şeyhine bildirince İstanbul'a gitmeyi biraz daha geciktirdi. Nihayet Fâtih'in ölümünden sonra Manisalı Kazasker Çelebi Muhyiddin'in ısrarlı davetleri üzerine İstanbul'a gitmeye razı oldu. Çelebi'nin kendisi ve dervişleri için hazırladığı derviş hücrelerinde oturmayı reddedip artık metruk

Abdullah-ı İlâhî'nin *Meslekü't-tâlibîn ve'l-vâsılîn* adlı eserinden bir sayfa (Topkapı Sarayı Ktp. H. 305, 1ᵇ)

